

Božena MILJIĆ*

TRINAESTOJULSKI USTANAK I NOP U OKUPATORSKOJ ŠTAMPI NA TERITORIJI CRNE GORE TOKOM 1941. GODINE

ABSTRACT: *After the capitulation of the Kingdom of Yugoslavia and the April war, the occupation authority of fascist Italy was established on the territory of Montenegro. The revolt of a part of the population culminated on July 13, 1941, when a mass uprising broke out. Even after the collapse of the uprising, members of the People's Liberation Movement continued to resist the occupier - first the Italian, then the German authorities. The occupying power also established control over the press, as a means of informing the population.*

The focus of this paper will be on how the press, which was under the supervision of the occupying authorities, presented (or rather, did not present) the Thirteenth of July Uprising and how throughout 1941 the newspapers reported on the actions of members of the partisan movement. It is interesting to follow how the occupation propaganda functioned, through newspapers available to the ordinary population, with which they wanted to impose a different view of reality in Montenegro.

KEYWORDS: *Thirteenth of July Uprising, Montenegro, Italian occupation. Newspaper, propaganda, People's Liberation Movement*

Kraljevina Jugoslavija je kapitulirala u Aprilskom ratu 1941. godine i time prestala da postoji. Nekadašnje banovine su transformisane i, kao interesne sfere, stavljene pod okupacionu vlast članica Trojnog pakta. Teritorija Crne Gore, dotad u sastavu Zetske banovine, potpala je pod okupacionu vlast Italije, koja je nastojala da Crnu Goru „obnovi kao nezavisnu i oslobođenu državu“ pod svojim protektoratom.¹ Djelovi Crne Gore

* Autorka je viša istraživačica u Istorijskom institutu Crne Gore.

¹ *Glas Crnogorca*, Cetinje, 1, 1, 19. 4. 1941, 1.

uz granicu sa Albanijom su pripali novonastaloj fašističkoj tvorevini Velikoj Abaniji, dok je Boka Kotorska pripojena direktno Italiji, kao dio Guvernerata Dalmacija.² Iako je nova vlast svoje prisustvo predstavljala kao prijateljsko i bratsko, a nikako okupatorsko, suštinski Crna Gora je stavljena pod direktnu kontrolu fašističke Italije, koja je u ovom malenom protektoratu na Balkanu organizovala civilnu, a poslije ustanka 13. jula i vojnu apsolutnu vlast.

Kulturne, istorijske i dinastičke veze dvije države „olakšale“ su donekle tranziciju vlasti u narodu i, zaista, okupacija od strane Italije je naišla na solidnu podršku među građanima Crne Gore, prvenstveno među federalistima i bivšim zelenašima, koji su u novoj situaciji vidjeli priliku za konačno oslobođenje Crne Gore od srpske vlasti i obnovu sanjane nezavisnosti. Takođe, italijanska vlast je podršku dobila i od nacionalistički orijentisanih građana, od kojih će se većina tokom 1941. godine priključiti četnicima. I jedni i drugi figuriraće kao saradnici okupatorske vlasti sve do kapitulacije Italije 1943. godine.

Želeći da u društvu fingira atmosferu normalnosti i uobičajenog, bezbjednog života, okupaciona vlast je veoma brzo u pogon stavila državni aparat i medije, preko kojih je organizovala snažnu propagandu. U tom smislu novine i časopisi predstavljaju dragocjen izvor informacija - ne samo o opštim događanjima tokom trajanja rata, već i o načinu života u Crnoj Gori za vrijeme okupacije- stanju u društvu, principima funkcionisanja države koju je okupaciona vlast uspostavila, a na kraju i ono što je tema ovog rada - o odnosu prema „državnim neprijateljima“, odnosno pripadnicima Narodnooslobodilačkog pokreta. U Crnoj Gori je izlazila i domaća i okupatorska štampa, odnosno izdanja italijanskih, a poslije 1943. godine njemačkih vlasti, kao i bilteni i novine koje su izdavali lokalci naklonjeni okupacionoj vlasti. Nećemo pominjati glasila Komunističke partije Jugoslavije koja su favorizovala partizanski pokret i Narodnooslobodilačku borbu.

U radu ćemo se fokusirati na štampu koja je izlazila prvenstveno 1941. godine i pokušaćemo da iz tih vijesti izvučemo segmente koji najbolje odlikavaju i predstavljaju ovu tematiku. Treba naglasiti da o crnogorskim komunistima u novinama nema pomena prije Trinaestojulskog ustanka, iako se naširoko pisalo o štetnim uticajima svjetskog komunizma, što je bio vid antipropagande usmjeren ka onom dijelu građanstva koje je podržavalo KPJ na prostoru Crne Gore, a čiji broj nije bio zanemarljiv.³ O komunistima i parti-

² Milija Stanišić, *Dubinski slojevi Trinaestojulskog ustanka u Crnoj Gori*, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2005, 28-29.

³ Na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS održanim 28. 11. 1920. godine, prvima na kojima je KPJ učestvovala, komunisti su u Crnoj Gori osvojili 10.900 glasova, od 28.650 ukupno, čime su postali najjača politička partija u Crnoj Gori. U: Batrić Jovanović,

zanima se sporadično piše tokom cijele 1941. godine, jer su pokreti (i narodnooslobodilački i kvislinški) na teritoriji Crne Gore, pa i Jugoslavije, tada još uvijek bili u formiranju. Međutim, antikomunistička propaganda se vremenom pojačavala, pa otvorene tekstove i novine u cjelini posvećene ovoj tematici srećemo već u prvoj polovini 1942. godine i to prvenstveno u štampi koju su objavljivali domaći protivnici NOP-a, dok se okupacione vlasti distanciraju od lokalnih tema.

Novine koje se vremenski i tematski odnose na period o kojem je u radu riječ su: *Zeta*, *Glas Crnogorca*, *Glas Crnogorca-La voce del Montenegro* (organ Civilnog komesarijata za Crnu Goru), *Glas Crnogorca/La voce del Montenegro* (organ Ureda za štampu vojničkog generalmana), *Radio-Cetinje*, *Bocche di Cattaro* i *Pljevaljski vesnik-Notiziario di Pljevlje*. Iako fokus ovog rada jeste na 1941. godini, ne možemo da ne pomenemo nekoliko izdanja štampanih narednih godina. Među njima se ističu *Glas nacionalista* (1942) i *Pakao ili komunizam u Crnoj Gori* (1943). Tokom 1943. godine izašla su i tri broja časopisa *Durmitor*, koji je bio osmišljen kao mjesečna kulturna revija da „podstiče razmjenu između italijanske i crnogorske kulture“.⁴

Italijani su u Kotoru pokrenuli i novinu *Poljoprivreda Boke Kotorske*, osmišljenu kao stručnu reviju. Mitropolija crnogorsko-primorska je štampala *Ostrog* - kalendar za prostu 1943. godinu, koji je uređivao mitropolit Janikije Lipovac. Na kraju, tu je i *Gazzeta ufficiale del Governatorato del Montenegro/ Службене новине Гувернерства за Црну Гору*, iz 1942/1943. godine. Ove novine su štampane u svega sedam brojeva, a figurirale su kao službeni glasnik, knjiga naredaba i uredaba.

Poslije kapitulacije Italije 1943. godine vlast u Crnoj Gori je preuzela nacistička Njemačka. U to vrijeme, najpoznatiji kvislinški politički list je bio *Crnogorski vjesnik*. On je izlazio na Cetinju, od novembra 1943. godine do septembra 1944. godine, ali nije poznato ko je bio izdavač niti čiji je organ ovaj list bio.⁵

Prva novina štampana u okupiranoj Crnoj Gori bila je *Glas Crnogorca*, glasilo Privremenog crnogorskog komiteta. (Sl. 1) Ovaj komitet bio je administrativno tijelo sastavljeno od protivnika režima Karadževića, dominantno zelenaša koji su se zalagali za obnovu crnogorske samostalnosti pod italijanskim protektoratom. Od ovog tijela je 13. maja uspostavljeno Savjetodav-

Komunistička partija Jugoslavije u Crnoj Gori 1919–1941, Vojno delo, Beograd, 1959, 71.

⁴ Miroslav Luketić, Olga-Cana Vukmirović, *Crnogorska bibliografija II-1*, odrednica *Durmitor*, Centralna narodna biblioteka SR Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 1985, 64.

⁵ Miroslav Luketić, Olga-Cana Vukmirović, *Crnogorska bibliografija II-1*, odrednica *Crnogorski vjesnik*, 79.

ГЛАС ЦРНОГОРЦА

ОРГАН ПРИВРЕМЕНОГ ЦРНОГОРСКОГ КОМИТЕТА

Цетинје, 19 априла 1941

БРОЈ 1
ГОДИНА 1

Пратовага године Дец. 30—
Поједина Број Лист 4—
Одласак службених и приватних поштом
Гривама се не вратију

Власник Привременог Црногорског комитета
Илија први патрија
Уредник КОМИТЕТ

ЖИВЈЕЛА СЛОБОДНА ЦРНА ГОРА!

ПРОГЛАС ПРИВРЕМЕНОГ УПРАВНОГ ОДБОРА ЦРНОГОРСКОМ НАРОДУ

ЦРНОГОРЦИ!

Улавају у Цетинје и у Црну Гору трупа Осовине ослобођава нашом земљу од 20 годинаше југословенског ропства и побуђује у нама наду једног воспостављања старе, племените и поносне Црногорске државе. Привремени Управни одбор који се, са заштитом италијанских војних власти, успоставио у Владиној палати и почео његово дјело грађанске изградње, позива све Црногорце, сваког реда и положаја, да сарађују на повратку нормалних прилики.

ЦРНОГОРЦИ!

Окупите се и стисните се чврсто око витешког барјакца наше Домовине и чекајте с повјерљивом одлуке велике Италије, с чијом Владинојом Кућом има вежу осјећајан живот одашљивања, особито на племениту и тугу особу Краљине и Царине Јелене, кћери наше земље.

Молимо смо Вођу Италије и Фашизма да чује повик наших срца да воспостављају Црне Горе, као што је била вјековима. Увјерени смо, да ће наш повик, који је такође и Ваши, бити прихваћен.

Градите с миром и тишином, не пустите се завадати истинјаним вјештама стављеним у општаја од стране зловајерних, умичите ја гомору у вама, послеје толико година подјармљивања и тлачења, осјећај слободне Домовине.

Привремени Управни одбор

ДОГАЂАЈИ

Цетинје, 18 априла 1941 г.
Јуче са уласком победоносних италијанских трупа у црногорску престолницу, јуначки и витешки народ Црне Горе који никада није изгубио наду да ће поново добити своју слободу, који је била за други пут од 20 година угрожавана од оних истих окова што су са њиховом свјенишћу потајани Европу и проузоровади данашњу европску слободу, имао је превелику радост да поново види више своје победоносне барјакца на Краљевском Двору, на Владиној палати и на Општини града Цетинја, поред тројорке племенитог Италијанског народа.

Италијанске трупе, предвођене од заслуга политичком и војном влашћу и од Комитета за ослобођење Црне Горе ушле су у град Цетинје дана 17 априла, у 12 сати, и биле су свечано дочекане од народа. Одмах има тога италијанске трупе заузеле су све државне и сам управне установе у граду. Једномлијено власти су у Општини града Цетинја окупиле важније личности позивајући их да образују један привременог административног комитета, који ће имати у својој дужности да под контролом војних и цивилних власти обезбеди интересе

грађана и нормално функционисање њеног живота.

Одмах има овај Комитет је приступио развијању италијанске грађанске и црногорске барјакца на Краљевском Двору и на јуначки грађанској присуству сваког постојеће снаге, која је том приликом израдила велику своју радост и наду која још се овим чином пружила да још постигне обнову Црногорске државе. Комитет је има овога поводом обично југословенског бана Зетске бановине и заузео Владино палату и разне грађанске установе јошвише са тиме својим Комитет е упутио Цр. В. Краљу Италије и Цару Етихије Јелен поздравни телеграм у коме је израдио своју дужност, молећи Га да Цр. В. Краљина и Царина Јелена израде грађане поздравне црногорски знаме. Један поздравни телеграм је такође упутио Вођи францког Републику Мусолинију у коме ју се израдила заједничка општенационална витешког народа, што га је ослободио од србијанског угњетавана у циљу обједињавања Црногорске државе. Један сличан телеграм упутио је министру иностраних послова Краљевине Италије грофу Галеацу Кјавели.

Овдје наносимо текст о оснивању Привременог административног комитета који гласи:

АДМИНИСТРАТИВНИ КОМИТЕТ

Дана: 17 априла 1941 год. на дан уласка славних Италијанских трупа у Цетинје, бив. престолницу Краљевине Црне Горе, конституирају се под заштитом фашистичке Италије Привременог административног Црногорског Комитета од следоћих личности:

- 1. ЈОВО ИОНОБИЋ, опшном начелник у Вексју
- МИХАИЛО ИВАНОВИЋ, војска Председник у Министар у Вексју
- ДУШАН ПУЧИНИЋ, адвокат
- БОДИН ИВАНОВИЋ, нач. Школа, одјелена банке управе
- Др ЈОВАН КЛИСИЋ, начелник савјетских банке управе
- САВО МИЛУНОВИЋ, вештор
- ПЕТАР ЈУМПАР, вештор
- Др ИВО ЈОВИЋЕВИЋ, вештор
- КРСТО ПЕТРОВИЋ, члан. Управе Музеја
- ЂУРО ВУРИШИЋ, учитељ
- ИВО РАДОЈИЋ, вештор
- ВАСО БАЊОВИЋ, вештор
- ЂУРО ПОПОВИЋ, вештор

Овај Комитет замјенио је власт бивше Југословенске државе од силе Осовине и у сарадују са војним италијанским влашћу, израдила дужност да осигура нормално функционисање живота и благодина Земље.

Комитет тражи за своје, земље већ подвострапљене ДУЧЕУ за слободу Црне Горе тражила имену јасној и владовишћу доводи да би се остварила владовишћу италијанске Италије, Краљевине, која је у својој дужности и славној вјерности изјавила да задржује слободу, коју ју је нешто бивши Врхајски диктатор.

Ушо има Комитет позива Цетинјане да овај долајај од највећег италијанског знавеја за Црну Гору у имен Народ слави објави како ми не и деликује, те да свако без разлике на доба и положаја буде задовољан своје дужности са добром Црне Горе и њеног надалеког Народа.

Комитет

Целокупни Црногорски народ сигурно ће прихватити са највећом радошћу ове вјести. У разним центрима земље сада се објављују подкомитети, којима ће се привремено поверити обављање свих грађанских административних послова.

Вриједност динара

Цетинје, 18 априла 1941.
Милењање југословенске валуте који се од данас у италијанску валуту у односу 1 динар на 48 пара италијанске лире. Милењање југословенске у валуту установава се на 15 динара 1 албанске франак.

ОБЈАВА

По наређењу војне власти ивидна особа која није снабдељена са прикладним дозволама појне власти не може да носи оружја и оружја по граду иза осам часова увече.

Постављење

В. Д. УРЕДНИКА
Привременог г. Председника Привременог Црногорског комитета постављени је за в. д. уредника „Гласа Црногорца“ г. Игор В. Сидовић, новинар са Цетинја.

ОБЈАВА

Краљевска Италијанска Војна Команда Места на Цетинју упозорава становништво, да је рок за предавање оружја у већи Наређење од 17 IV 1941-XIX пројектом тако да становништво пуног града Цетинја има предати сво оружја безбедно од пола ноћи дана 21 априла о. г. а становништво окупационог града ноћи дана 22 априла о. г.
По истом наређењу рока ко се задрже у поседу оружја биће проглашен. Поном суду и најстроже кажњен.
Цетинје 19 IV 1941. Бр. 31/11
Привременог Црногорског Комитета

ДЗВОПЕ САОБРАЋАЊА

Ко год жели поћи изван града Цетинја био прешине или средњом возом мора надзетственици прилику дозволу којој властни приговарајемјеста града Цетинја који се налази у касарни на Области Пољани.

В. д. уредника Игор В. Сидовић

Штампана Утварница „Обон“ Цетинје

Sl. 1. „Glas Crnogorca“, glasilo Privremenog crnogorskog komiteta

no vijeće Crnogoraca pri Civilnom komesarijatu (Konsulta).⁶ Novina je trebalo da izlazi po potrebi, međutim, štampan je samo jedan broj, 19. aprila 1941. godine, na jednoj stranici, ćirilčno. Pod uredništvom Igora V. Sidovta, novina je bila zamišljena kao list crnogorskih separatista odanih okupacionoj vlasti.⁷ Niko Simov Martinović navodi da ovaj *Glas Crnogorca*, kojeg naziva eksperimentom, nije zaživio jer je okupator pokušao da predstavi novinu kao organ Privremenog crnogorskog komiteta, iako je u suštini potpunu kontrolu imala nova okupaciona vlast, koja je pokušavala da preko lokalnih uglednih ljudi, odanih Italiji, vrši propagandu i utiče na crnogorski narod.⁸

Novina *Zeta* je izlazila do početka napada na Kraljevinu Jugoslaviju 6. aprila 1941. godine (što je broj 15, godina 12), a zatim je obnovljena u promijenjenoj redakciji od 24. aprila do 22. juna 1941. godine (39. broj). Uređivao ju je u Podgorici Jovan P. Vukčević, koji je po izbijanju rata obustavio izlaženje lista, a kasnije pošao u partizane i poginuo.⁹ (Sl. 2) Poslije *Zetu* preuzimaju separatisti naklonjeni italijanskoj vlasti zadržavajući i ime i numeraciju, ali dajući joj novi politički izraz. Novinu je uređivao Redakcioni odbor, a novi odgovorni urednik je postao Milivoje Matović iz Podgorice. Novina je štampana ćirilicom.¹⁰ *Zeta* je, zbog nedovoljnog interesovanja u javnosti, prestala da izlazi 24. juna 1941. godine.¹¹

Redakcija *Zete* slavila je obnovu crnogorske državnosti pod italijanskom vlašću i na stranicama lista prenosila naredbe Privremenog crnogorskog komiteta u Podgorici.¹²

Govoreći o položaju Crne Gore u bivšoj Jugoslaviji, uz podsjećanja na slavnu crnogorsku istoriju i njen nepravedan položaj u Kraljevini SHS i Jugoslaviji, zaključeno je da je italijanska vojska tu nepravdu ispravila i da je *danas Crna Gora jedan najsrećniji i najmirniji kutak na Balkanu*.¹³ U svim brojevima *Zete* dat je pregled crnogorske istorije i istaknuto njeno vjekovno pravo na nezavisnost.

⁶ Slavko Burzanović, *Crnogorska misija grofa Serafina Macolinija*, Matica, X, 39, 2009, 81–92.

⁷ Miroslav Luketić, Olga-Cana Vukmirović, *Crnogorska bibliografija*, II-1, odrednica *Glas Crnogorca*, 64.

⁸ Niko S. Martinović, *Razvitak štampe i štamparstva u Crnoj Gori 1493–1943*, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1965, 208.

⁹ *Isto*, 209.

¹⁰ Miroslav Luketić, Olga-Cana Vukmirović, *Crnogorska bibliografija* II-1, odrednica *Zeta*, 65.

¹¹ Niko S. Martinović, *Razvitak štampe*, 209.

¹² Naslovna strana broja 15 započinje proglasom: *Crnogorski narode, Srećna ti slobodna Crna Gora!* koji završava porukom: *pošteni Crnogorac uživaće sva prava slobodnih građana Slobodne Crne Gore. U to ime kličemo: Da živi slobodna Crna Gora! Da žive prijateljske Sile!* U: *Zeta*, Podgorica, 15, 24. 4. 1941, 1.

¹³ *Zeta*, Podgorica, 16, 27. 4. 1941, 2.

Sl. 2. Novina „Zeta“, naslovnica

Glasilo Zeta je takođe davalo i pregled političkih događaja - uspostavljanje okupacionih vlasti u bivšim banovinama, ili ratna dešavanja u Grčkoj. Tako redakcija novine sa najvećom radošću pozdravlja uskrsnuće slobodne

Hrvatske.¹⁴ Novina je pratila i dolaske važnih ličnosti u Crnu Goru.¹⁵ Rijetko kad je u *Zeti* bilo tekstova na italijanskom jeziku - to se dešavalo samo ukoliko su integralno prenošeni određeni izvještaji ili telegrami.

Glas Crnogorca-La voce del Montenegro je štampan kao organ italijanskog Civilnog komesarijata za Crnu Goru.¹⁶ Prvi broj je izašao 18. maja 1941. godine, a posljednji, broj 10, 21. jula 1941. godine. Štampan je većinom na crnogorskom i dijelom italijanskom jeziku. Na broju 8 je naznačen urednik - dr Volfgango Palvereli, a na brojevima 9 i 10 je u podnaslovu dodato: Izdavač Italijanski visoki komesarijat za Crnu Goru, kako se titula Serafina Macolinija u međuvremenu promijenila u Visoki civilni komesar.¹⁷ Glasilo je naglašavalo navodnu brigu Italijana o Crnogorcima, o snabdijevanju zemlje hranom i namirnicama, obnavljanju kulturnog i društvenog života, tako da se, listajući ove novine mogao steći utisak da je Crna Gora konačno slobodna a ne okupirana zemlja, kojoj su ispunjene sve vjekovne težnje i koja je, u vrtlogu Drugog svjetskog rata, uživala povlašćen položaj i osiguravala svojim građanima mir i blagostanje. *Glas Crnogorca* je redovno izvještavao i o grandioznim pobjedama sila Osovine na svjetskim frontovima, na taj način kreirajući sliku da će italijanska vojska pobjednički uvesti Crnu Goru u novi život i novi poredak.

Glas Crnogorca - La voce del Montenegro je prenosio naredbe koje se tiču predavanja ličnog oružja, ali i radio aparata.¹⁸ Radio stanice su bile dragocjen izvor informacija o ratnim dešavanjima. Kako je radio bio medij važan koliko i novina, te potencijalno „opasno“ sredstvo propagande, okupacione vlasti su se trudile da smanje, koliko je bilo moguće, dostupnost radijskih informacija.

Do ustanka vijesti objavljujane u *Glasi Crnogorca* su se uglavnom odnosile na aktivnosti grofa Macolinija, kao civilnog komesara u Crnoj Gori, prenoseći uredbne koje je ova institucija izdavala za Crnu Goru, a prenošene su i Dućeove izjave.¹⁹ Treba primijetiti da su italijanske vlasti preuzele dis-

¹⁴ *Zeta*, Podgorica, 18, 4. 5. 1941, 1.

¹⁵ U novini je izašla čestitka dobrodošlice italijanskom kralju: *Živio veliki prijatelj Crne Gore Nj. V. Kralj i car Emanuelo III. I dobro nam došao!*, *Zeta*, Podgorica, 23, 19. 5. 1941, 1.

¹⁶ Civilni komesarijat za Crnu Goru sa sjedištem na Cetinju formiran je 28. aprila 1941. godine. Za civilnog komesara je postavljen grof Serafino Macolini, visoki funkcioner italijanskog Ministarstva inostranih poslova. U: Milija Stanišić, *Dubinski slojevi Trinaestojulskog ustanka*, 29.

¹⁷ Miroslav Luketić, Olga-Cana Vukmirović, *Crnogorska bibliografija II-1*, odrednica *Glas Crnogorca=La voce del Montenegro*, 64.

¹⁸ Naredbom br. 58, čl. 1 određeno je da ko god posjeduje emisioni radio-aparat obavezan je da ga preda u roku od dva dana. Članom 3 je *zabranjeno slušanje radio-emisija koje potječu sa stanica neprijateljskih i neutralnih zemalja, a prekršitelji ove naredbe biće kažnjeni*. U: *Glas Crnogorca - La voce del Montenegro*, Cetinje, 1, 6, 24. 6. 1941, 2.

¹⁹ Između ostalih, objavljena je i Musolinijeva poruka da *Crna Gora ponovo dobija svoju*

kurs crnogorskih separatista odnosno federalista o obnovi crnogorske nezavisnosti nakon *22 godine ropstva* u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji.²⁰ O istinskoj nezavisnosti u tom trenutku suviše je govoriti, jer je vlast u zemlji držala Italija, odnosno Civilni komesarijat, dok je u međuvremenu traženo konačno rješenje o budućem uređenju crnogorske države s obzirom na to da je prestolonasljednik, princ Mihailo, sin princa Mirka Petrovića Njegoša, odbio crnogorsku krunu, ne želeći da se zamjeri Beogradu iz kojeg mu je stizala redovna apanaža.²¹

Broj 9 bio je posvećen Crnogorskom saboru, održanom na Petrovdan 12. jula 1941. godine, na kojem je proglašena *slobodna i nezavisna kraljevina Crna Gora*, pod italijanskim protektoratom.²² (Sl. 3) Međutim, državna tvorevina izglasana na Petrovdanskom saboru nikada nije zaživjela jer su već idućeg dana, 13. jula 1941. godine, u rano jutro, oni koji se sa kvislinškom politikom nijesu slagali, podigli prvi opštenarodni masovni ustanak u Evropi protiv okupatora.

Sadržaj desetog broja *Glasa Crnogorca* je gotovo u potpunosti posvećen osudi ustanka i proglasima „protiv izdajica crnogorskog naroda“. To je bio i posljednji broj ove „varijante“ *Glasa Crnogorca*. Novina je prestala da izlazi poslije Trinaestojulskog ustanka, kada Macolini napušta Crnu Goru. Izdavanje novine će biti obnovljeno tek u novembru 1941. godine, ovaj put pod direktivom Guvernerata okupacionih snaga pod komandom generala Alesandra Pircija Birolija.²³

Sa naslovnice broja 10 je krupnim slovima poručeno: *Neizbježna kazna izdajnicima crnogorskog naroda (Inesorabile giustizia contro i traditori del popolo montenegrino)*. (Sl. 4) U tom tekstu uredništvo poručuje narodu još jednom da su italijanski vojnici u Crnu Goru ušli ne kao okupatori, već kao braća, otvoreno dijeleći hljeb sa crnogorskim narodom i u želji da sprovedu u djelo Musolinijevu težnju da *vрати slobodu rodnoj grudi Petrović-Njegoša*, a kao odgovor na sve to *šaka plaćenih odmetnika odbjegla je u brda. Skrivena po gudurama počela je da sije smrt u redovima oslobodilačkih trupa, napadajući ih kukavički iz zasjede. U času kad je Crna Gora stupila ponovo u novi evropski poredak, neko od njenih sinova izvršio je oceu-*

nezavisnost i ulazi u italijansku sferu. U: *Glas Crnogorca - La voce del Montenegro*, Cetinje, 1, 5, 20. 6. 1941, 1.

²⁰ *Glas Crnogorca - La voce del Montenegro, Crna Gora u novoj Evropi*, Cetinje, 1, 1, 18. 5. 1941, 1.

²¹ Slavko Burzanović, *Crnogorska misija grofa Serafina Macolinija*, 81-92.

²² *Glas Crnogorca - La voce del Montenegro*, Cetinje, 1, 9, 13. 7. 1941, 1.

²³ General oružanih snaga Albanije (IX armije) Alesandro Pircio Birolji, preuzeo je vojnu i civilnu vlast u Crnoj Gori 26. jula 1941. godine i rukovodio je gušenjem ustanka. Na čelu Guvernerata okupacionih snaga ostao je do 15. jula 1943. godine. U: Radoje Pajović, *Opštenarodni ustanak koji je zadivio Evropu*, Matica, 74, 2018, 141–158.

ГЛАС ЦРНОГОРЦА

LA VOCE DEL MONTENEGRO

ГОДИНА I
БРОЈ 9
ЦЕТИЊЕ
13 Јуна 1941 — XIX
Цијена Дина. 1.—

ЦРНОГОРСКИ САБОР ПРОГЛАСИО ЈЕ

СЛОБОДНУ И НЕЗАВИСНУ

КРАЉЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ

L' Assemblée Nazionale Constituyente ha proclamato il Montenegro Stato libero ed indipendente

СВЕЧАНО ЗАСИЈЕДАЊЕ САБОРА У ЗЕТСКОЈ ДАМИ

Цетиње, 12 јуна. Црногорски народ је данас доживио дан, који ће остати незабораван, а жеља и национални, у његовој националној историји. Ђерни својим традицијом, ти кописи и горди горшташа, који су вјековима знали јуначким срцима, да се супроставе непријатељу у најтежој борби, умјели су да спроведу вјеру у бољу судбину, којом је данас позарио највећи даров: слободом, правдом и независношћу.

Црна Гора, исцурена и једне колонијске сатане прилима, достојно највеће прилика и највеће мушкости, ступа данас високо чело, смјелом своје сигурне будућности, сигурна да има узасе исцрпна, моћна и пашениста пријатеља, велику Француску Италију, која данас оруђем у руци воли свету борбу за права народа.

Слободна Црна Гора није је додас издржала те борбе, коју је Дуње покренуо пред двадесет година, да би уједињено справе пашове Београд. Ослобођена од непријатељског јарма, јуна, свечано чиним уједињава је сепане обавине своје државе и нарајана жељу ступања црногорске Нације у националну сферу Рима.

Васкрела Црна Гора објавља је овим историјом свечаном чиним оставитињу свога црвога Краља.

НОВА ПРИЈЕСТОЛИНИЦА У АНАКУ СЛОБОДЕ

Цетиње, историјска пријестолница црногорске државе, устала је данас, аором уз знамену авона. Заставе су се виале на славу јунака и напредности, и ма да је јутро било кишно залезло-сина умјала постоје цетињске гора, оживио је несомични шаренило боја. Народ, који се окупио око поворнота, ступе утак у којој је заједно Сабор, одраже лица ичешљиво је дивљак свечаности.

Тачно у 10 сати, у позорницу, у коме су се већ били сакупљени претставници циљног црногорског народа, наобрани мјезбу књижевника, уједителка, научника и јуна који су дали многоструку допору за мјезу црногорства, започело је свечано засиједање Сабора. Преди позоришном аградом налазила су се лице колањите Црне Кошула. 15 деценија „Месина“ су мишом. У часу када је Љ. С. Ђиски Комисар за Црну Гору, Граф Мандишом, спалио са својом пратњом из

Блаженим сећањима на претседника Црногorskог Сабора

зграде бивше бановине, кинијне у ставу мирно, оддале су почетак да у историјске мучна је нитомира „Беннецу“. Ђиски Комисар није је извршио смотру лонских чета и пошто је позарио ембеа ком панија, упутио се у пратњи Француски генерала, команданте Бер дане дивизије, г. Туца, у позорницу чину издржаним акцијом Сабора и народа који је, из штељавике италијанских војних и шашиког званисти дивом и чиним позорнице. Црногорске и аталијанске астапе преврњале су лице и позорниц, које су, уз поносне мојине мојидина претставника, давале расхисни магала да расајемљеним дивизија,

ЗАСИЈЕДАЊЕ САБОРА

Узасе Екселенције Мандишом позариштелије про-уједени астапама и покидима Италије и црногорства. Засиједне Сабора, које је одмах затим отворено, започело је објавом њем рада Сабора од стране Претседника г. Михала Иза-нозића, асимом црногорског народног, старог и вјерног савршника црногorskог Краља Николе.

Риен је мотам узео јанитичи саборски говорник, исто тако старог савршника Краља Николе и гла пута Мандишом Краљевине Црне Горе. „Слоба Драљевић. Трочим гласом г. Драљевић је рекао:

ЦРНОГОРСКИ САБОРЕ,

Поченио од владе Давида па до Краља Николе црногорски сабори доносили су одлуке о слава питањима, која су била од животнога значаја за црногорски народ и његову слободу. Ову историју Црне Горе најповољније Сабор који је одржавао своје сједиште под вјерном владе Давида, кад се је уздарио да нема јуна и млада, окупљено је да у крајни линиј инаме мајора Гора и претседо је Ђискићеве, које је Црне Горе и црногорски народу дало живот, слободу и славу.

Сабор чел Острога у латини домије одлучу, које је

црногорском народу дана Буковинској слави, и Бомбеничичеви Краљу Николе титулу, лешу од слава на смјету, титлу чина јунака.

Знамо, да је нава била мисао и да је данас независности одлука црногорског народа, да своју будућност неке неопредано и чврсто за ту своју наславиу проишток. Ђерни тој мисли и тој одлучи ми смо сазнали овај Црногорски Сабор и отвореном наклама срцима омогућили му, да да мјезу, који ће бити вјером јунак жеље и воље црногорског народа.

ЦРНОГОРСКИ САБОРЕ,

Нема мисла у Црној Гори, ко не зна, коме припада прва риен овога Сабора. Нема инаме у Црној Гори ко не зна, која је заслуга, да су се крајем прошлога столећа најтежаким највећим претседом гајди Европе, који ће јанитичи стачаном позарили Црну Гору и њена дрина. Сим Црногорци ажу, коме се има захвалити поштега израва омидијата моћном Русама Империјом, да је мала Црна Гора у слави већа од црне Русе. Ставном црногорске славе, отач црногорске Краљевине, при црногорски Краљ, урло је ван своје домове, борећи се да златијета паса за Црну Гору и њена слободу, при са ратним непријатељима, а засије са њена неперни савезницима. Урло је чини мучним колонијата мјезијата и непер. Неопредокаше се мизада Црне Горе и њене слободу данас, чини овога Сабор, постаје неопреде.

Поштом Цта, да одани иншту успомени Беолага Краља устајанем и узасином: Слава Му! Једнако има је дужност са мјезијата савести се јанитичи судитији бесмртнога Краља, Краљине Мизеце, и одати пошту Нацији успомени овога слава Јој.

Не бисмо били јанитичи узасије оствари црногорског народа, када се не бисмо са поштованем и вјерном савести слава вјерном, који остале до краја црногорству црени и да сице своје ажитете у борбу за Црну Гору и њена слободу. Нема ми је вјерна слава!

ЦРНОГОРСКИ САБОРЕ,

Иако исподина чину дужности, да постоје Сабор, да смо рал чиним захвалношћу јанитичи, који омогућили славу јанитичи Сабора и успоставу независности Црногорске Државе.

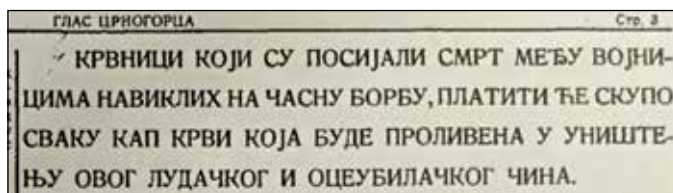
Понос је мала Нацијом Беолашину славноме Краљу и Црну војне и пријатељске историјске Нације Империје Буквину III.

Sl. 3. „Glas Crnogorca- La voce del Montenegro” prenosi odluke Petrovdanskog sabora

*bilački čin. Na pobunjenike i na njihove jatake svetiće se pravda svojom neminovnom presudom...*²⁴

*Crnogorci! Slavna vojska moćne italijanske Imperije došla je u Crnu Goru ne da ju zarobi, nego da uspostavi nezavisnu crnogorsku državu, koju je Crnogorski sabor proglasio na Petrovdan. Na poziv Moskve, a potsticani i novčano pomagani od beogradskih i londonskih agenata, komunisti su se odmetnuli i iz zasjede uspjeli, u prvi mah, ubiti nekoliko italijanskih vojnika, koji su svojim bratskim ponašanjem Crnogorce za vazda zadužili...*²⁵

Na strani 3, uz druge vijesti i prenošenje naredbi Civilnog komesarijata, koje se odnose na regulacije svakodnevnih obaveza naroda te na obaveze građana, još jednom je ponovljeno da *krvnici koji su posijali smrt među voj-*

Sl. 5. Poruka ustanicima u „Glasu Crnogorca-La voce del Montenegro”

*nicima naviklih na časnu borbu, platiti će skupo svaku kap krvi koja bude prolivena u uništenju ovog ludačkog i oceubilačkog čina.*²⁶ (Sl. 5)

Na posljednjoj stranici nalazi se uokviren ponovo sličan tekst, koji služi za rekapitulaciju događaja i pojačavanje poruke, prije nego što čitalac zatvori novinu: *Italijanski vojnici došli su u Crnu Goru kao braća. Osigurali su crnogorskom narodu nezavisnost, pravdu i slobodu. Nekoliko izdajnika i krvnika pucalo je kukavički, iz zasjede, na vojnike Italije, osramotivši time viteške tradicije svoje Zemlje. Na krive, i na njihove jatake, pasti će neizbježna pravedna osveta italijanske Vojske.*²⁷

Glasilu *Радио „Цетиње“ / Radio „Cetinje“* je izlazilo povremeno, u formi komentara pojedinih emisija sa Radio Cetinja kojeg je poslije okupacije osnovala italijanska vlast. Izašla su svega 3 broja. U tekstovima su prvenstveno komentarisane opšte internacionalne teme - svjetska ratišta, stanje na frontovima, različite ideologije, komentarisane su politike koje su vodile velike sile. U takvim tekstovima opšteg karaktera pisac (nikad nema potpisa autora, ali se iz konteksta i načina obraćanja čitaocima, da naslutiti da su autori bili predstavnici italijanske vlasti) poredi situaciju u svijetu sa stanjem u Crnoj Gori, dajući osvrt i na dešavanja u državi. Tako je, između ostalog, poručeno Crnogorcima: *...Svratite pomljivo pogled na druge evropske države*

²⁴ *Glas Crnogorca - La voce del Montenegro*, Cetinje, 10, 21. 7. 1941, 1.

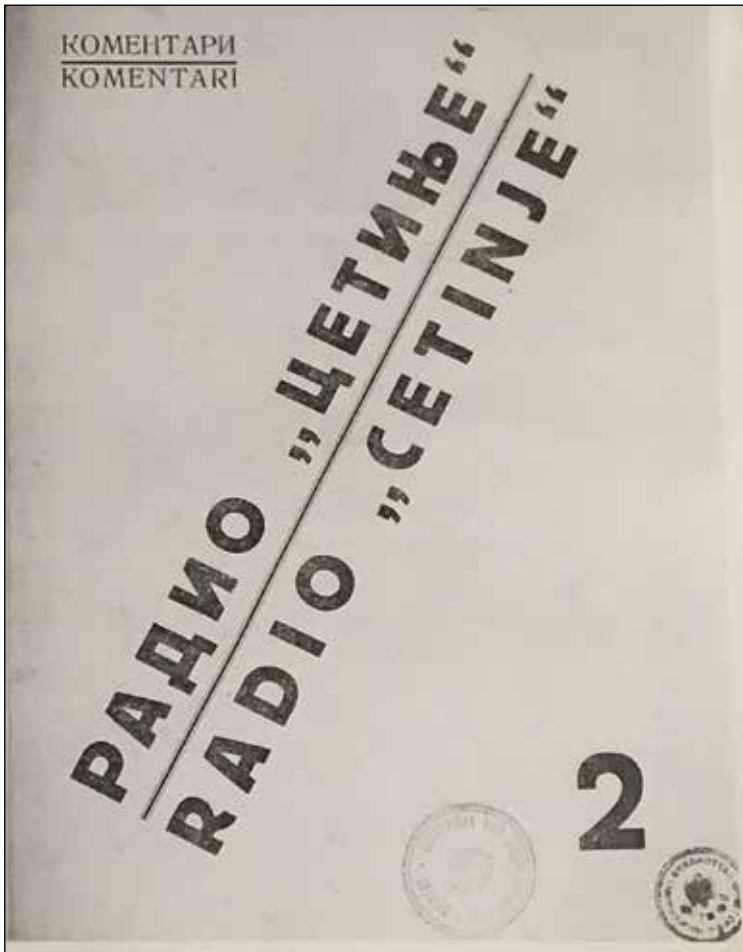
²⁵ *Isto*, 1.

²⁶ *Isto*, 3.

²⁷ *Isto*, 4.

*i prosudite da li je itko u takvoj geografskoj i ekonomskoj skromnosti, toliko sretan kao vi, što ste već danas - da se opća pamet u Crnoj Gori nije poremetila - mogli normalno da uđete u sferu italijanskog državnog organizma i da imate, uz živežne namirnice, apsolutni mir i potrebnu socijalnu slobodu.*²⁸

Ne govoreći direktno o ustanku koji je podignut protiv italijanske okupacije 13. jula, niti o akterima događaja, ipak se u ovom tekstu autor na to posredno osvrtće komentarom „da se opća pamet u Crnoj Gori nije poremetila“. (Sl. 6)

Sl. 6. Glasilo „Radio Cetinje“

²⁸ Радио „Цетиње“ / Radio „Cetinje“, Crna Gora i strahote rata, Cetinje, 1, 10. VIII-1941-XIX.

Takođe, u tekstu „Zabrinutost Engleske radi napredovanja Njemaca u Rusiji“, koji naslovom ne otkriva svoju sadržinu, ponovo se autor osvrće na ustanike: *...Iako poznajemo crnogorskog vojnika kao junaka, ipak bilo je lako vidjeti da šaka pobunjenika ne može da jednoj sili kao što je Italija zadade toliko brige. Otpor je mogao i da još potraje, ali mu je trajanje moglo unaprijed da bude određeno, pošto je potrebna i dobra organizacija pozadine, spremnih elemenata, oružja, a što je najteže izvjesna količina hrane... Treba imati samo malo zdravog razuma i analizirati glupe izmišljotine što su Vam agitatori nudili u zamjenu za vaš lijepi mir, za vaše kuće, i za Vaš mladenački život. Oni se nijesu žacali da umnože zamamne laži, za koje će inkasirati od svog političkog gospodara grdni para, nijesu se kolebali pred izdajničkim pothvatima i pred odgovornošću što su na sebe primili tjerajući Vas u besmislen pokolj... Ali Bog je veliki i rado prašta kad u očima pokajnika vidi tračak skrušenog pokajanja...*²⁹

Iako je ustanak podignut 13. jula skršen, okupaciona vlast je naučila lekciju o otporu, tvrdoglavosti i mentalitetu borbenih Crnogoraca i nije zaboravila da su za borbu u ovoj malenoj državi, koja nije trebalo da predstavlja problem u sferi italijanskog uticaja, morali ipak da angažuju značajne dodatne snage. U Crnu Goru je poslato još 6 divizija, 4 pukovske grupe, 8 bataljona, 130 000 italijanskih i oko 20 000 neregularnih albanskih i muslimanskih vojnika, mornarica i avijacija.³⁰ Ustaničku borbu, nakon konsolidacije snaga, zamijenio je partizanski način ratovanja u kojem je učestvovalo i dalje nekoliko hiljada aktivnih boraca (do kraja 1941. godine formirani su partizanski odredi i vojska je osvežena novim kadrovima).³¹ S obzirom na to da su se ustanici i partizani oslanjali prvenstveno na lično oružje, vlastima je bio imperativ da se iz domaćinstava konfiskuje sve oružje, kako ne bi došlo u ruke ustanika. Naredbe za predaju oružja bile su redovne i u Glasu *Crnogorca*, gdje su davane u formi kratke naredbe civilnog komesara (odnosno guvernera kad je vojna komanda preuzela vlast nakon ustanka). I *Radio Cetinje* je, kroz svoje tekstove, propagirao predaju oružja. Istina, uz malo drugačiju naraciju od drugih okupatorskih glasila. Autor je ovdje iznio zanimljivo objašnjenje – da Crnogorci imaju tradiciju nošenja oružja i vezanosti generalno za pušku, ali da civilizovan svijet ne gleda blagonaklono na takve arhaične pojave u savremenom društvu, te da se treba tih tradicija odreći, kako bi se uhvatio priključak sa modernim zemljama i uhvatio korak sa modernim svijetom u kojem se ne nosi puška na ramenu, usred najvećih ratnih dešavanja koja je svijet doživio. Naravno, u suštini, problem je bio prikupljanje i

²⁹ Радио „Цетиње“/ Radio „Cetinje“, *Zabrinutost Engleske radi napredovanja Njemaca u Rusiji*, Cetinje, 2, 15-VIII-1941-XIX, 7/8.

³⁰ Radoje Pajović, *Opštenarodni ustanak koji je zadivio Evropu*, Matica, 74, 2018, 141–158.

³¹ *Isto*, 141–158.

gomilanje ličnog oružja od strane komunista i partizana za gerilsku i kasnije otvoreniju borbu protiv okupatora.³²

Iako naslov ne odaje takvu namjeru, fokus teksta „Engleska dvolična politika“ je zapravo na crnogorskim prilikama i akcijama partizana protiv italijanskih snaga. U tekstu se govori o bratskoj namjeri Italije da Crnu Goru unaprijedi i poboljša i lošoj namjeri ustanika da taj novi poredak unište. Početni dobronamjerni ton obraćanja Crnogorcima raste do otvorenih prijetnji, ukoliko se ne bude saradivalo sa vlastima i ukoliko se bude davala podrška „bolesnim fanaticima i plaćenicima“. Nikada se ne navode kao komunisti, ustanici ili bilo koja vojna formacija, već im se umanjuje moralna vrijednost prije svega, nazivima: plaćenici, razbojnici, izdajnici... Takođe, uvijek se naglašava da su njihove borbe i akcije pojedinačne, unaprijed propale i bez podrške u narodu.³³

Novina *BOCCHÉ DI CATTARO. Quindicinale della Federazione dei fasci di combattimento della provincia di Cattaro* je prenosila vijesti Guvernerata Dalamcija, čiji je Boka Kotorska bila dio. Prvi broj je iz štampe izašao 30. 6. 1941, a posljednji (godina treća, broj 31, 4. avgusta 1943. godine). Urednici novine su bili Orazio Lo Martire (za brojeve 1-19), Pietro Asti

³² Po običaju, u glasilu se daju najprije pregled stanja na svjetskim ratištima i komentari borbi, da Crna Gora treba da bude dio novog sistema i pobjedničkog svijeta, ali da „ne može ova nova evropska zajednica da primi pod svoje okrilje narod koji neće da priznade zakonske potrebe i civilne navike... Čemu onda puška? Čemu skriveno oružje?... Pošto nema osnove da u iskrenost tih namjera posumnjate, zašto uporno i tvrdoglavo ostajete pri ideji, koja samo obrazuje nepovjerenje i neiskrenost, bez čega nije moguće da se svrsta i crnogorski narod u kategorije razumnih i dobronamjernih elemenata nove evropske zajednice. Dok se oružje ne pokupi nema mira, a bez mira nema ni razumijevanja prema vašim materijalnim i moralnim potrebama. Kao što vam je Italija ponudila nezavisnost - a da je ni tražili niste, tako će vam priskočiti u pomoć i uvažiti i druge potrebe, koje vlasti već uviđaju, ali za njihovo ostvarenje manjka onaj jedini, neophodni preduslov – predaja oružja! U: *Paduo „Цетиње“/Radio „Cetinje“*, *Privilegovani socijalni slojevi u demoplutokratskom sistemu*, Cetinje, 2, 22-VIII-1941-XIX, 5.

³³ *Od vas se traže ništa drugo nego mir i saradnja pri rješavanju vaših interesnih pitanja, Italija nije okupirala Crnu Goru da upotpuni svoje gospodarstvo već da vas pomogne i da sa vama podijeli bratski sve što ima i čime raspolaže... Bolesni ideali fanatika i plaćenika nijesu sigurno dostojan uzvrat, napadaje iz zasjede nijesu blagodarni izrazi crnogorske plemenitosti, nijesu odraz Vašeg starog junaštva... Tim više pak čemu sve to vodi kad nema podloge u narodu niti mogu ni iz daleka da te pojedinačne podle akcije ugroze namjere italijanskih vlasti i da se suprotstavi italijanskoj vojsci... Dokle može sve to da ide? Sve dotle dok Vrhovna vojna komanda ne izgubi strpljenje. A onda... Onda će prijeki sud punom parom proraditi i možda će bezobzirni vrtlog krvavih represalija zahvatiti - što je najgore - i mnogo civilnih lica, što sa tom suludom opozicionom akcijom neće imati ništa zajedničkog... njihova mizerna i podla djela ne mogu da zaustave ili promijene tok povjesnih događaja što se odigravaju u Evropi i svijetu... Saradujte i pomognite naše vlasti da se tim plaćeničkim elementima stane na kraj i da ih se konačno uništi, jer su opasni i štetni. U: *Paduo „Цетиње“/Radio „Cetinje“*, Cetinje, 3, 28- X-1941-XIX, 12,13.*

(od broja 17 do broja 30), Francesco Ponti (za brojeve 30-39), zatim ponovo Orazio Lo Martire (brojevi 40-42 i 1-10 tokom 1943. godine), a posljednji historiografiji poznati urednik je bio Arigo Monti, koji je uređivao brojeve 11-30 iz 1943. godine. Pored Italijana, za časopis su povremeno pisali, kao saradnici, i pristalice fašističke vlasti u Boki.³⁴ (Sl. 7)

Sl. 7. Naslovnica novine „Bocche di Cattaro”

Cijela novina je na italijanskom jeziku, ali ukoliko su prenijete određene naredbe - prenošene su i na italijanskom i na lokalnom jeziku (u novinama nije precizirano koji je to jezik). *Bocche di Cattaro* donosi vijesti sa svjetskih ratišta. Boljševičku Rusiju predstavlja kao neprijatelja civilizacije, prenosi Dućeove izjave, daje isječke o fašističkoj kulturi, vijesti sa italijanskog područja, a tu su i redovne servisne informacije: o autobuskim, trajektnim, avio linijama, kao i oglasi za dobijanje stipendija u Italiji za bokeške studente. Svaki broj ima stalnu rubriku „Cronaca della Città di Cattaro“ o istoriji Boke Kotorske. U novinama se ne mogu pronaći izvještaji o dešavanjima u Crnoj Gori ili Jugoslaviji, kao ni o ustanku ili njegovim pokretačima. Za razliku od *Glasa Crnogorca*, koji je u ovakvoj nezavisnoj Crnoj Gori imao zadatak da podstiče organizovanje kvislinga oko nove vlasti i obračun sa neprijateljem, cilj *Bocche di Cattaro* je bio da promovise istorijsku opravdanost aneksije Boke od strane fašističke Italije.³⁵

Ipak, jedna od rijetkih vijesti vezana za ustanak, a koja je prenijeta u novinama, odnosila se na suđenje i strijeljanje ustanika Luke Jovanovića, Luke Perovića i Boža Jovanovića, zbog napada na italijanske trupe i predstavnike vlasti u Bjelošima od 13. do 18. jula. Vijest je objavljena na italijanskom jeziku:

*In nome di sua maestà Vittorio Emanuele III per grazie di dio e per volontà nazione RE D'ITALIA E D'ALBANIA IMPERATORE D'ETIOPIA - Sentenza nella causa contro Jovanović, Perović i Jovanović.*³⁶ (Sl. 8)

³⁴ Miroslav Luketić, Olga-Cana Vukmirović, *Crnogorska bibliografija*, II-1, odrednica *Bocche di Cattaro*, 59,60.

³⁵ Niko S. Martinović, *Razvitak štampe*, 209.

³⁶ *Bocche di Cattaro, Sentenza*, Kotor, 5, 25. 8. 1941, 2.

Sl. 8. Vijest o kažnjavanju ustanika u Bjelošima u novinama „Bocche di Cattaro“ (25.8.1941. godine)

Glasilo kancelarije divizije „Pusteria“ bilo je *Pljevaljski vesnik* (Пљеваљски весник. *Недељни весник припрема канцеларија “П. дивизија “Пустерија”*) koje je štampano i na italijanskom jeziku *Notiziario di Pljevlje. Foglio settimanale a cura dell'ufficio P. div. Pusteria.* (Sl. 9 i 10)

Glasilo je štampano na jednoj stranici. Prvi broj je izašao 13. oktobra 1941. godine, a posljednji, broj 71 štampan je 26. aprila 1943. godine. Kako navodi Niko S. Martinović, nakon toga su Italijani ustupili dalje izdavanje lista Gligoriju Božoviću, naklonjenom nedičevskoj politici.³⁷ List je sadržao uvodnu riječ/rubriku, naredbu okupacionih vlasti ili servisnu informaciju, a na dnu stranice - razne vijesti, uglavnom sa svjetskih ratišta ili inostrane politike.

U broju 3 dato je saopštenje koje se odnosi na partizane i ustanike - da ukoliko se distanciraju od komunista zločinaca i ako se prijave i predaju oružje da će ih vlasti pomilovati: *Crnogorci! - Tražite od vaših pretsednika opština, koji su dobili odredbe, kako će se postupati sa onima, koji su bili u odmetništvu, a koji nisu izvršili nikakvo okrutno delo, da bi stekli pomilovanje od Italijanskih vojnih vlasti. Savetujte ih za dobro Crnogorskog naroda, da bi se izdvojili od komunista-zločinaca, koji su mnoge domove u crno zavili i toliko bede narodu naneli. Neka se s puno poverenja prijave, sa oružjem, pretsednicima opština: spasiće i život i slobodu.*³⁸

U tekstu „Anti-komunistički pakt“ kazano je: *Komunizam je pak svuda otkriven kao jedna od najvećih opasnosti po čovečanstvo. On je mogao da se održi samo usled pomoći engleskog zlata i jevrejskog kapitala, koji nisu ništa drugo do eksploatori pravog*

³⁷ Niko S. Martinović, *Razvitak štampe*, 209.

³⁸ *Pljevaljski Vesnik*, Pljevlja, 3, 27. 10. 1941.

Sl. 9. i 10. „Pljevaljski vesnik” je bilo dvojezično izdanje koje je pripremala kancelarija divizije „Pusteria”

*i istinskog radnog naroda. Stoga je ovaj umoran od teškog bremena prevara i neće se dozvoliti više da bude obmanut takođe i u slučaju ako agitatori pokušaju kao poslednji adut da dadu ovom pokretu čisto komunističkom izgled nacionalne borbe i pokreta.*³⁹

Iako se rad fokusira na 1941. godinu, sljedeća vijest je objavljena 1942. godine, ali se odnosi na akcije iz prethodne, odnosno iznuđena je borbama sa partizanima tokom prethodnih mjeseci. Kako su se akcije partizana pojačavale i postajale opasnije, objavljena je Naredba Guvernera Crne Gore:

da u slučaju atentata protivu lica koje pripada italijanskim oružanim snagama

³⁹ *Pljevaljski Vesnik*, Pljevlja, 4, 1. 12. 1941.

- 1) za 1 ranjenog ili ubijenog italijanskog oficira bude streljano 50 (pedeset) civilnih osoba.
- 2) za 1 italijanskog podoficira ili vojnika ubijenog ili ranjenog bude streljano 10 (deset) civila.⁴⁰

Gazzeta ufficiale del Governatorato del Montenegro / Службене новине Губернерства за Црну Гору u izdanju Guvernerstva počela je da izlazi kao mjesečnik od 1. avgusta 1942. godine na Cetinju. Štampano je sedam brojeva. Glasilo je sadržalo naredbe guvernera, dekrete i direktive, figuriralo je kao službeni glasnik, knjiga naredaba i uredaba - oko hrane, duvana, omogućavanja rada organima i ustanovama. Štampano je u „Obodu“ Cetinje, a za 1943. godinu je poznat urednik- Đuzepe Rizo.⁴¹

LA VOCE DEL MONTENEGRO / GLAS CRNOGORCA (podnaslov: *Politički nedjeljni list izdaje Ured za štampu vojničkog guvernermana*)

Ova verzija *Glasa Crnogorca* izlazila je od 1. novembra 1941. godine do 10. septembra 1943. godine (Anno 1 (1941, 1942) brojevi 1-52 i Anno 2 (1942,1943) do broja 80). Kao direktor glasila je naveden Leopoldo Serpico, koji je uređivao italijansko izdanje. Urednici izdanja na našem jeziku su bili Đino Biadi i Marino Soglian.⁴² Novina je sadržala isključivo informacije sa stranih frontova za 1941. godinu, tek u kasnijim brojevima su objavljivali neke zanimljivosti vezane za Crnu Goru, njenu prirodu, kulturu, ne i za politička dešavanja. (Sl. 11)

Karakteristično je potpuno odsustvo komentara političke i vojne situacije u Crnoj Gori. U prvom broju govori se o pobjedi „nove Evrope“ nad komunizmom.⁴³ Međutim, ne pominje se, kao što je to recimo slučaj u tekstovima biltena *Radio Cetinje*, nigdje situacija sa komunistima u Crnoj Gori niti se direktno pominje „opasnost“ koja u njoj prijete od komunizma, iako se da naslutiti da je poruka teksta da, ako je komunizam poražen u Evropi, sigurno će biti poražen i drugdje (odnosno u Jugoslaviji).

Povremeno se ipak potkrade i poneki tekst u antikomunističkom duhu, kao što je slučaj sa člankom naslovljenim „Vesele svaštice“ : *Izvjeshni broj mladih nadri-inteligentnih osoba obaju polova, koje svojim otmenim komunistofilskim idejama naslađuju predjele ove nespokojne i napaćene zemlje, pronašao je novi oblik... terorizma, u namjeri da zastraši i oneraspoloži poštene i miroljubive građane, iskorišćujući njihovu uobičajenu neupućenost...*

⁴⁰ *Pljevaljski Vesnik*, Pljevlja, 9, 12. 01.1942.

⁴¹ Miroslav Luketić, Olga-Cana Vukmirović, *Crnogorska bibliografija* II-1, odrednica *Gazzeta ufficiale del Governatoro del Montenegro- Službene novine Guvernerstva za Crnu Goru*, 63.

⁴² *Crnogorska bibliografija*, II-1, odrednica *La voce del Montenegro*, 63.

⁴³ *La voce del Montenegro/Glas Crnogorca, Pobjeda nove Evrope nad komunizmom*, Cetinje, 1, 1.11.1941, 1.

Sl. 11. Naslovnica novine „La voce del Montenegro-Glas Crnogorca”, čiji je izdavač bio Ured za štampu vojničkog gubernemana

*Oni znaju da Italiju ovdje pretstavljaju Oružane snage, koje će nastaviti sa svojom odbrambenom akcijom i radom bez obzira na najodvratnije i najsramnije dokaze nezahvalnosti od strane onog crnogorskog banditizma koji je u svako doba nastojao da svojim zločinstvima pomrači gostoljubive i junačke tradicije stare, Crne Gore i time joj nanese sramotu. Ozloglašena nadri-inteligentna komunistofilska omladina zaboravlja da spontana saradnja, ponuđena, naročito u ovom trenutku, italijanskim vlastima, pretstavlja čin crnogorskog rodoljublja i građanske svijesti. Prihvatanje ovakve saradnje je počast koju Italija odaje svakome ko umije da bude lojalan, iskren, disciplinovan i radan, u interesu svoje sopstvene zemlje.*⁴⁴

Ovaj članak je izostavljen iz italijanske varijante, što znači da je osmišljen isključivo da utiče na crnogorski narod, kao dio propagande protiv „nadri-inteligentne komunistofilske omladine“.

Kao izdanje ovog *Glasa Crnogorca* posebno je važno istaći list *Pakao ili komunizam u Crnoj Gori*, koji je izašao u osam brojeva tokom 1943. godine. Iako urednik nije bio potpisan, Martinović navodi da je to bio Stevan Rajković.⁴⁵ Dok je *Glas Crnogorca* objavljivao pretežno zvanične podatke i prenosio vijesti iz svijeta i sa svjetskih frontova, *Pakao ili komunizam u Crnoj Gori* je bio koncipiran tako da se isključivo bavi antikomunističkom propagandom. (Sl. 12)

Antikomunističkom propagandom bile su ispunjene i stranice novine *Глас националиста* (podnaslov: *Лист за националну политику и пропаганду*). Novina je bio vezana za pokret Dimitrija Ljotića „Zbor“, i prvenstveno se fokusirala na aktivaciju borbe protiv partizana.⁴⁶ Počela je da izlazi 22. marta 1942. godine u Nikšiću, štampana je na ćirilici, ali su izašla svega dva broja.

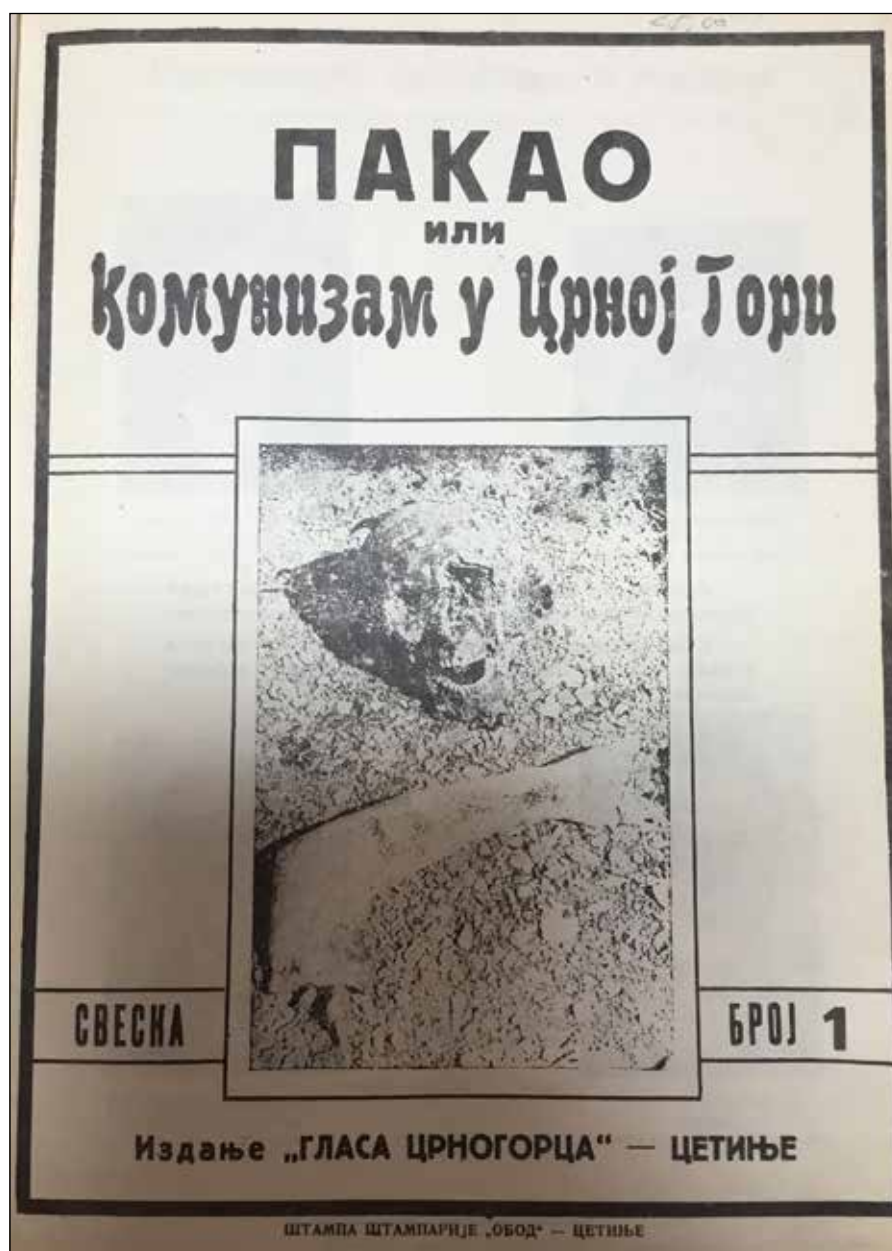
U prvom broju bilo je riječi o stanju u kojem se država nalazila - o siromaštvu, gladi, zapuštenosti zemlje. Italija je pomagala hranom, ali teške ratne prilike pogoršavale su situaciju. Dok su nacionalisti i Italijani „brinuli“ o Crnoj Gori i njenom narodu, s druge strane „partizan“ *ne misli o naciji, već misli o belom svetu. On je internacionalan, bez doma, bez ognjišta, bez familije, jer je tako vaspitan... Sv. Sava, sv. Jovan Vladimir, sv. Petar Cetinjski, sv. Vasilije Ostroški- za njih su stvari na koje se ne pazi. Ovih dana poginuše dva brata, dva partizana, nakon uvrede svetinje... A šta znači komunizam? Znači uništenje familije, familijarnog života, ugleda domaćinovog, oduzimanje privatne svojine, uništenje mirnog ognjišta.*⁴⁷

⁴⁴ *La voce del Montenegro/Glas Crnogorca, Vesele svaštice*, Cetinje, 6, 6. 12. 1941, 1.

⁴⁵ Niko S. Martinović, *Razvitak štampe i štamparstva u Crnoj Gori 1493–1943*, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1965, 209.

⁴⁶ Niko S. Martinović, *Razvitak štampe i štamparstva u Crnoj Gori 1493–1943*, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1965, 209.

⁴⁷ *Glas nacionalista*, Nikšić, 1, 22. 3. 1942, 2.

Sl. 12. List „Pakao ili komunizam”, posebno izdanje novine „La voce del Montenegro- Glas Crnogorca” (1943)

Bez obzira na to što se u ovom radu prvenstveno bavimo štampom iz 1941. godine, smatramo da je bilo potrebno osvrnuti se i na novine koje su štampane nešto kasnije, ali u istom, antikomunističkom duhu, pod uticajem razvoja događaja u Drugom svjetskom ratu na teritoriji Crne Gore. Takođe, vidno je da su novine koje je na teritoriji Crne Gore štampala „nacionalistička“ strana gotovo u potpunosti posvećene antikomunističkoj tematici, dok to sa okupacionim novinama nije bio slučaj.

Italijanske novine iz 1941. godine gotovo u cjelini su posvećene dnevnim temama u „sređenoj“ državi Crnoj Gori pod njenim protektoratom. Po red uredba, dnevnih dešavanja, okupaciona štampa je prenosila vijesti sa svjetskih frontova na kojima su sile Osovine ostvarivale velike pobjede, a takođe su prenosili i govore Benita Musolinija, pozdrave kralja i kraljice te događaje od lokalne važnosti. Izuzeci su jedino učinjeni u *Glasu Crnogorca* izašlom iz štampe odmah poslije Trinaestojulskog ustanka, u nekoliko brojeva biltena *Radio Cetinje*, a poneki komentar o komunistima našao se i u lokalnoj novini *Pljevaljskom vesniku*, koji su štampali organi italijanske divizije Pusteria.

Božena MILJIĆ

THE THIRTEENTH OF JULY UPRISING AND THE NATIONAL LIBERATION MOVEMENT IN THE OCCUPATION PRESS ON THE TERRITORY OF MONTENEGRO DURING 1941

Summary

Considering the time of newspaper publishing in Montenegro during the Italian occupation in 1941, very little space was dedicated to the Thirteenth of July Uprising. On the one hand, some newspapers, such as 'Zeta', were shut down before the uprising even broke out and before the People's Liberation War began openly. The 'Pljevaljski vesnik' was first published in October, and until the end of 1941, it mentioned the insurgents only in the context of the announcement of abolition of those who repented for their participation in the uprising. The newspaper 'Bocche di Cattaro' did not write about the uprising in Montenegro nor about the Montenegrin situation in general. The only exception was the news about the verdict against the insurgents in Bjeloši. 'Glas Crnogorca-La voce del Montenegro' dedicated its tenth issue to the uprising, after that issue the newspaper was shut down. The renewed 'La voce del Montenegro /Glas Crnogorca', now under the control of Alessandro Birzio Birolli published news from around the world. On the other hand, the short-lived collaborating 'Glas nacionalista' and 'Pakao ili komunizam u Crnoj Gori' were entirely dedicated to anti-communist and anti-partisan propaganda.

Literatura

Štampa:

- Bocche di Cattaro*, Kotor, 1941, broj 5.
Glas nacionalista, Nikšić, 1942, broj 1.
Pljevaljski Vesnik, Pljevlja, 1941, brojevi 3, 4; 1942, broj 9.
Glas Crnogorca - La voce del Montenegro, Cetinje, 1941, brojevi 1, 5, 6, 9, 10.
Падуо „Цетинье“ / Radio „Cetinje“, Cetinje, 1941, bilteni 1, 2 i 3.
La voce del Montenegro/ Глас Црногорца, Cetinje, 1941, brojevi 1, 6.
Zeta, Podgorica, 1941, brojevi 15, 16, 18, 23.

Monografske i serijske publikacije:

- Burzanović, Slavko, *Crnogorska misija grofa Serafina Macolinija*, Matica, X, 39, 2009, 81-92.
Jovanović, Batrić, *Komunistička partija Jugoslavije u Crnoj Gori 1919–1941*, Vojno delo, Beograd, 1959.
Luketić, Miroslav, Olga-Cana Vukmirović, *Crnogorska bibliografija II-1*, Centralna narodna biblioteka SR Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 1985.
Martinović, Niko S, *Razvitak štampe i štamparstva u Crnoj Gori 1493–1943*, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1965.
Pajović, Radoje, *Opštenarodni ustanak koji je zadivio Evropu*, Matica, 74, 2018, 141–158.
Stanišić, Milija, *Dubinski slojevi Trinaestojulskog ustanka u Crnoj Gori*, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2005.